

## ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Хирівська Г. П., 2018

**У статті тематично досліджено українську фармацевтичну термінологію та здійснено спробу її тематичного класифікування. Проаналізовано особливості тематичних груп української фармацевтичної термінології.**

**Ключові слова:** українська мова, фармацевтична термінологія, тематична група, тематична класифікація.

**Ukrainian pharmaceutical terminology has been studied thematically and thematical classification has been fulfilled. Special features of thematical groups of Ukrainian pharmaceutical terminology have been analysed.**

**Keywords:** Ukrainian language, pharmaceutical terminology, thematical group, thematical classification.

Науковці активно й різнопланово вивчають українську термінологію багатьох галузей науки. Усе частіше об'єктом наукових досліджень стає медична термінологія, яка вже була об'єктом мовознавчого аналізування в наукових працях українських науковців Н. Місник [5], В. Калько [3], Н. Цісар [13], Н. Гимер [2], Т. Луковенко [4], Д. Сизонова [9] й ін. Серед наукових розвідок є праця Л. Лізунової, де вивчено деякі аспекти фармакологічної лексики. Проте терміни фармацевтики все ще є малодослідженими. У нашій попередній розвідці [12] ми вже вибірково аналізували терміни української фармацевтики на прикладі термінів двох тематичних підгруп – фармакоелекономіки та фармацевтичного товарознавства. Тому виокремлення тематичних груп фармацевтичної термінології, які ще досі не досліджено, та опрацювання їхніх особливостей є актуальним, а вибір теми нашої розвідки не випадковим.

Обрана для аналізування терміногрупа є значною обсягом, у ній є як суто фармацевтичні терміни (фармакології, фармакогнозії, фармакотерапії, фармакоелекономіки, фармацевтичного товарознавства), так і ті, що вже є частиною інших самостійних галузей науки (хімії, ботаніки, фізики; адже вони є невід'ємним складником обраної для аналізування термінології. Відомо, що кожен лікарський препарат має фармакологічні, терапевтичні й хімічні властивості. Тому хімічні терміни вживають для називання хімічної сировини лікарських препаратів, фізичні – щоб схарактеризувати фізичні властивості лікарського препарату та його сировини, а термінами із ботаніки послуговуються для називання лікарської рослинної сировини).

Зазначимо, що фармакологія вивчає взаємодію лікарських засобів з організмом, а саме злокалізування ліків, механізм, види дії лікарських речовин, вивчає процеси всотування, перетворення й виведення з організму [6]. Фармакотерапія дає уявлення про правильне призначення лікарських препаратів, дозування, передбачення реакцій на ліки, урахування особливостей віку пацієнта [11] тощо.

**Мета статті:** вивчити особливості ще не вивчених тематичних підгруп термінів фармацевтики, класифікувати їх тематично та структурно. Об'єктом дослідження обрано фармацевтичну термінологію.

Для вивчення фармацевтичної термінології взято матеріали текстів підручників із фахових дисциплін [6; 14] та наявні словниково-довідкові видання [1; 8; 10; 11].

За матеріалами, які ми зібрали й опрацювали, аналізуючи фармацевтичну термінологію, ми виокремили терміни фармацевтики в такі тематичні групи:

### **1. Терміни на позначення назв лікарських засобів за фармакологічною дією:**

*препарат протимікробний (п. антибактеріальний), препарат протипаразитний (п. антигельмінтний), препарат протипухлинний (п. антибластомний), препарат протиалергійний (п. антигістамінний), препарат кровоспинний (п. гемостатичний), препарат снодійний (п. гіпнотичний), препарат протидіабетичний (п. гіпоглікемічний), препарат заспокійливий (п. седативний), препарат знеболювальний (п. анальгетичний), препарат серцево-судинний (п. кардіоваскулярний), протипроносний (п. антидіарейний), препарат протисудомний (п. антиконвульсивний), препарат знезаражувальний (п. дезінфікаційний), препарат протизапальний (п. антифлогістичний)* тощо. Після терміна в дужках подаємо до них відповідники – запозичені терміни-синоніми.

У цій тематичній групі терміни є переважно двокомпонентними (іменник + прикметник), за винятком деяких прикладів, а саме: *препарат проти кашлю (п. антитусивний)* тощо. Цей термін має три компоненти: головне слово іменник *препарат* + прийменник *проти* + іменник *кашель* у родовому відмінку. У більшості термінів-словосполук цієї тематичної групи маємо моделі з незмінним компонентом – словом *препарат*, до якого додано прикметник, який уже й надає відповідного значення термінолексемам.

### **2. Терміни на позначення назв лікарських форм:**

– однокомпонентні терміни: *таблетки, драже, гранули, порошки, пудри, настойки, екстракти, соки, креми, суспензії, емульсії, олії, мазі, лініменти, пасти, супозиторії, капсули, пастилки, аерозолі, лосьйони, краплі, мікстури, присипки, порошки, збори* тощо.

– двокомпонентні терміни: *тверда форма, м'яка форма, рідка форма, газова форма* (прикметник + іменник у називному відмінку; незмінним є іменник *форма*, а прикметник надає значень термінам-словосполукам).

– поодинокі словосполучення (іменник + прийменник + іменник у родовому відмінку): *розчин для ін'єкцій* тощо.

### **3. Терміни на позначення назв шляхів уведення ліків:**

*ентеральний, сублінгвальний, ректальний, парентеральний, пероральний, вагінальний, очний, уретральний* – однокомпонентні терміни; а також поодинокі терміни-словосполучення, а саме: *нанесення на шкіру* (іменник у називному відмінку + прийменник + іменник у знахідному відмінку).

### **4. Терміни на позначення механізму абсорбції ліків:**

*пасивна дифузія, полегшена дифузія, фільтрація ліків, активний транспорт* – терміни-словосполучення, а також поодинокі однокомпонентні терміни, а саме: *піноцитоз* тощо.

### **5. Терміни на позначення видів дії лікарських засобів:**

*місцева дія, резорбтивна дія, реф-латорна дія, пряма дія, вибіркова дія, зворотна дія, незворотна дія, антибактеріальна дія, бakte-рiостатична дія, ембріотоксична дія, капілярна дія, комбінована дія, побічна дія, пролонгована дія, специфічна дія, тератогенна дія* – терміни-словосполучення, що представлені моделлю «прикметник + іменник» у називному відмінку. У всіх цих термінах іменник *дія* є незмінним, а прикметник надає їм відповідного значення.

### **6. Терміни на позначення тривалості дії препарату:**

*короткочасної дії, тривалої дії, середньої дії, надтривалої дії* (двокомпонентні терміни-словосполучення за моделлю прикметник + іменник, у яких прикметник теж є визначальним для значення терміна тощо).

### **7. Терміни, що пов'язані із називанням призначеного для лікування дозування:**

– двокомпонентні (іменник + прикметник): *добова доза, дієва доза, найменша доза, інфекційна доза, курсова доза, летальна доза, абсолютна доза, лікувальна доза, навантажувальна доза, найвища доза, неефективна доза, отруйна доза* тощо.

– трикомпонентні (прикметник + прикметник + іменник у називному відмінку; прислівник + прикметник у називному відмінку + іменник у називному відмінку): *добова найвища доза, вища разова доза, гранично допустима доза, максимально стерпна доза, добова встановлена доза* тощо. У цій тематичній підгрупі всі терміни теж мають один сталий компонент-іменник *доза*.

**8. Терміни на позначення понять взаємодії лікарських засобів за їхнього одночасного застосування:**

- однокомпонентні терміни: *синергізм, антагонізм* тощо.
- двокомпонентні терміни: *синергізм за типом підсумовування, синергізм за типом потенціювання* (іменник у називному відмінку + прийменник + іменник в орудному відмінку + іменник у родовому відмінку) тощо.

**9. Терміни на позначення видів побічної дії лікарських засобів:**

- однокомпонентні (поодинокі): *ідіосинкразія* тощо.
- двокомпонентні терміни-словосполучки: *лікарська залежність, синдром відміни, ятрогенні ускладнення, алергійні реакції* тощо.

**10. Терміни з хімії на позначення хімічної структури активного фармацевтичного інгредієнта у препараті:**

*бупівакаїну гідрохлорид, амброксолу гідрохлорид, ампіциліну тригідрат, барію сульфат, бензетонію хлорид, бензилпеніциліну бензатинова сіль, азлоциліну натрієва сіль, амобарбіталу натрієва сіль* тощо. Структурно це дво- та трикомпонентні терміни.

**11. Терміни на позначення назв синтетичних речовин:**

*флумазеніл, флунитразепам, бусульфам, флудрокортизону ацетат, мексилетину гідрохлорид, меклозину гідрохлорид* (одно- та двокомпонентні терміни) тощо.

**12. Терміни на позначення назв лікарських рослин:**

*подорожник великий, лимонник китайський, меліса лікарська, рум'янок аптекарський, нагідки лікарські, кора дубу, корені валеріани, плоди глоду, супліддя хмелю, трава золототисячника, жовті котячі лапки, листя полину гіркокого, насіння термопсису ланцетовидного* – дво- та трикомпонентні терміни тощо.

**13. Назви побічних ефектів та ускладнень:**

- двокомпонентні терміни-словосполучки: *побічне явище, побічна реакція* (прикметник + іменник у називному відмінку) тощо.
- трикомпонентні терміни: *серйозна побічна реакція, сумнівна побічна реакція, умовна побічна реакція* (прикметник + прикметник + іменник у називному відмінку з одним спільним словом-компонентом *реакція*); *усунення побічної дії* (іменник у називному відмінку + прикметник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку) тощо.
- поодинокі чотирикомпонентні терміни: *побічна реакція лікарського засобу* (прикметник у називному відмінку + іменник у називному відмінку + прикметник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку) тощо.

**14. Терміни на позначення лікарських засобів за їхнім впливом на функції органів дихання:**

*протикашльові, відхаркувальні, секретомоторні* – однокомпонентні тощо.

**15. Терміни на позначення лікарських засобів, що впливають на серцево-судинну систему:**

*адреноміметики, інгібітори, фосфодієстерази* – однокомпонентні терміни; *кардіотонічні засоби, нелікозидні кардіотоніки* – двокомпонентні терміни-словосполучки тощо.

**16. Терміни на позначення назв гумових виробів, виробів із латексу, предмети догляду за хворим:**

*грілка, спринцівка, катетер, зонд, бандаж, наколінник, сечоприймач, милиці, молоковідсмоктувач* – однокомпонентні терміни; *трубка силіконова, газовідвідна трубка, рукавички хірургічні, анатомічні напальчники, церата компресна, піпетка медична, круг підкладний* – терміни двокомпонентні; поодинокі терміни мають інші структурні моделі: *міхур гумовий для льоду* (іменник + прикметник + прийменник + іменник у родовому відмінку) тощо.

### 17. Терміни на позначення назв споживчої та транспортної тари, закупорювальні засоби:

*флакони, итангласи, пляшки, конвалюти, аерозольні балони, трубки, ампули, капсули, туби, пакети, пачки, коробки, тюбики, ящики, бочки, каністри, барабани, балони, мішки, бідони, лотки, корки, бушони* – однокомпонентні терміни тощо.

### 18. Терміни на позначення технологічної термінології виробничих процесів і операцій у фармацевтичній промисловості:

*фільтр бактерицидний, компресор поришевий машина клеєпромазувальна, вакуум-фільтр, барабанний верстат, вальцьовий верстат, дробарка дискова, дробарка молоткова, дробарка цокова, живильник гвинтовий, живильник лопатевий, живильник пластинчастий, живильник тарілчастий, змішувач барабанний, змішувач лопатевий, змішувач шнековий, млин валково-пружинний, млин колоїдний, млин маятниковий, млин струменевий, смок вакуумний, смок поришевий, смок відцентровий, смок динамічний, смок вихровий, прес таблетковий, прес кошиковий.*

У цій групі переважають терміни-словосполуки із двох компонентів (іменник + прикметник), у деяких терміносполуках повторено іменники *верстат, дробарка, живильник, млин, смок, прес* тощо.

Ознайомившись із термінами фармацевтичної галузі глибше, легко переконатися, що термінологія обрана для цього дослідження значна обсягом, а її тематичне багатство вражає: від суто фармацевтичних термінів до тих, які вже належать до термінів інших самостійних наукових галузей. Різноманіття тематичних груп у фармацевтичній термінології зумовлене потребою називати всі стани і властивості фармацевтичних препаратів та пов'язані з ними процеси від часу заготування сировини для їхнього виготовлення й аж до вживання пацієнтом.

Деякі із виділених нами тематичних груп мають близькі до себе різновиди, зокрема терміни на позначення назв лікарських засобів, які впливають на різні системи організму. У цій розвідці ми виділяємо лише дві такі групи (на позначення лікарських засобів, що впливають на функції органів дихання та серцево-судинну систему). У тематичній групі щодо називання лікарських засобів за їхньої дією на організм ми подали терміни-синоніми – запозичену і питому термінолексеми.

Проаналізовані в цій статті терміни фармації різноманітні своєю структурою: однокомпонентні, двокомпонентні та значно рідше трикомпонентні, а поодинокі терміни є чотирикомпонентні. Тобто структурного тяжіння до багатокомпонентності в аналізованих термінах-словосполуках нема. На відміну від термінів фармакоеконіміки і фармацевтичного товарознавства [12], з 18-ти запропонованих тематичних груп термінів фармацевтики в нашій розвідці чимала кількість термінів – однокомпонентних (терміни на позначення назв фармакологічної дії лікарських препаратів, назви тари, назви шляхів введення ліків та частково терміни інших тематичних груп тощо). Проте структурно переважними все-таки є двокомпонентні фармацевтичні терміни.

Отже, ми згрупували фармацевтичні терміни в зазначені раніше тематичні групи, виявили найуживанішу структуру термінів, запам'ятали особливості кожної із запропонованих тематичних груп фармацевтичної термінології. Результати цих досліджень можна застосувати в науково-практичній роботі фармацевтичних працівників для укладання словників фармацевтичних термінів, адже фахових фармацевтичних термінологічних словників ще бракує.

Перспективи дослідження вбачаємо в дальшому докладнішому аналізуванні термінів фармацевтики, зокрема і в тематичному вивчанні окремих тематичних груп.

1. Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів : українсько-латинсько-російсько-англійський : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / І. М. Перцев, Є. І. Світлична, О. А. Рубан та ін. ; за ред. В. П. Черниха. – Вінниця : Нова книга, 2014. – 824 с. 2. Гимер Н. О. Лексика косметики і косметології сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Н. О. Гимер ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2010. – 16 с. 3. Калько В. В. Когнітивно-онімологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / В. В. Калько ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 20 с. 4. Луковенко Т. О. Українська гомеопатична лексика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Т. О. Луковенко ; Донецький НУ. – Донецьк, 2011. 5. Місник Н. В. Формування української

медичної клінічної термінології : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Н. В. Місник ; НАН України ; Інститут української мови. – К., 2002. 6. Нековаль І. В., Казанюк Т. В. Фармакологія : підручник / І. В. Нековаль, Т. В. Казанюк. – К. : ВСВ «Медицина», 2010. – 520 с. 7. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 215 с. 8. Сафонов М. М. Повний атлас лікарських рослин / М. М. Сафонов. – Тернопіль : Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2011. – 384 с. 9. Сизонов Д. Ю. Лінгвопрагматичний потенціал української медичної термінології у ЗМІ / Д. Ю. Сизонов ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. 10. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник у 2 т. / [за ред. М. Павловського, Л. Петрух, І. Головка]. – Львів : Словник, 1995. – 651 [1] с. ; 786 [2] с. 11. Фармацевтична енциклопедія / за ред. Черних В. П. – К. : Моріон, 2010. – 1631 с. 12. Хирівська Г. П. Терміни фармакоеконіміки та фармацевтичного товарознавства як тематичні групи фармацевтичної термінології / Г. П. Хирівська // Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2017. – № 869. – С. 82–85. 13. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Н. З. Цісар. – Львів, 2009. 14. Чекман І. С. Фармакологія / І. С. Чекман, В. М. Бобирьов, Н. О. Горчакова. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 477 с.